

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ЩОДО БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕРИВАТИВІВ

Здійснено розмежування понять “похідні фінансові інструменти” та “похідні цінні папери”, на основі чого визначено місце деривативів у вітчизняному законодавстві. Розкрито основні аспекти, що повинні міститися у Законі України “Про деривативи”, а також запропоновано внести доповнення до П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” з метою уніфікації методик обліку операцій з деривативами

Постановка проблеми. На сьогодні операції з похідними фінансовими інструментами врегульовує велика кількість нормативно-правових актів. Проте вони містять ряд неузгодженостей і, більш того, суперечать загальноприйнятим міжнародним нормам. Оскільки Україна прийняла вектор на інтеграцію до Європейського Співтовариства, то завдання гармонізації вітчизняного законодавства із міжнародним є одним з пріоритетних. До того ж, практика бухгалтерського обліку має спиратися на чітке законодавство та якісні й конкретні положення законів виступатимуть для іноземних інвесторів стимулом для здійснення своєї діяльності в Україні й тісної співпраці з вітчизняними суб'єктами господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемними аспектами законодавчого регулювання бухгалтерського обліку деривативів присвятила дослідження незначна кількість науковців. Дослідженню проблем законодавчого регулювання обліку деривативів у взаємозв'язку з іншими нормативними документами присвятили свої праці такі науковці, як С.В. Банк, К.В. Іванова, Н.В. Предмирська та інші. Здебільшого, вони розглядали лише П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” та відповідні МСФЗ (IAS/IFRS). Проте дослідники не звертали уваги на інші нормативні акти, які безпосередньо не пов'язані з обліком, проте значно впливають на нього. Тому, на наш погляд, огляд

законодавчої бази слід здійснювати більш широко, визначаючи взаємозв'язки вітчизняного П(С)БО з іншими нормативно-правовими актами, що стосуються деривативів.

Метою дослідження є надання рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства стосовно деривативів з метою їх вдосконалення, що, в свою чергу, не лише сприятиме гармонізації вітчизняного та міжнародного законодавства, а й поживить практику використання деривативів вітчизняними суб'єктами господарювання, а також визначить єдині критерії визнання, оцінки та розкриття інформації у звітності з операцій із застосуванням деривативів.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні у нормативному полі України відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би врегульовував питання відображення в обліку операцій з похідними фінансовими інструментами. Серед найголовніших законодавчих актів, що регулюють функціонування ринку деривативів, можна назвати:

- 1) Цивільний кодекс України [29];
- 2) Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” [11];
- 3) Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [9];
- 4) Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” [6];
- 5) Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [19];

6) Правила випуску та обігу фондових деривативів [24];

7) Про впорядкування випуску та обігу деривативів [26];

8) Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти” [17];

9) Правила випуску та обігу валютних деривативів, інструкції, роз’яснення та інші нормативні документи НБУ [23] тощо.

Перераховані нормативні акти безпосередньо регулюють операції з

використанням деривативів в Україні. Інші містять лише посилання на вищезгадані.

Проте вони неоднозначно тлумачать сутність похідних фінансових інструментів. Термінологія, що у них застосовується, є неузгодженою: “деривативи”, “похідні цінні папери”, “похідні фінансові інструменти” (табл. 1).

Таблиця 1. Законодавче визначення деривативів

№ з/п	Нормативний акт	Характеристика деривативів
<i>Європейське законодавство (ратифіковане Україною)</i>		
1.	<i>Директива 2004/39/ЄС [4]</i>	Деривативи – це є похідні фінансові інструменти
2.	<i>Директива Ради 85/611/ЄЕС [5]</i>	Деривативи – це є похідні фінансові інструменти
<i>Вітчизняне законодавство</i>		
3.	<i>Цивільний Кодекс України [29]</i>	Згадує про похідні цінні папери, проте не ототожнює їх з деривативами (визначення деривативу також відсутнє)
4.	<i>Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” [11]</i>	Деривативи – це є похідні цінні папери
5.	<i>Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” [6]</i>	Згадує про похідні цінні папери, проте не ототожнює їх з деривативами (визначення деривативу також відсутнє)
6.	<i>Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [9]</i>	Даний закон регулює деривативи, проте конкретно не відносить їх до похідних цінних паперів або до похідних фінансових інструментів
7.	<i>Закон України “Про податок на додану вартість” [10]</i>	Згадує про деривативи, проте не відносить конкретно їх до похідних цінних паперів або до похідних фінансових інструментів
8.	<i>Закон України “Про іпотечні облигації” [8]</i>	Згадує про деривативи, проте не відносить конкретно їх до похідних цінних паперів або до похідних фінансових інструментів
9.	<i>Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” [7]</i>	Зазначає, що деривативом є документ, який відповідає визначенню, наданому Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств”
10.	<i>Постанова КМУ “Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України” [21]</i>	Відносить складові деривативів до похідних цінних паперів
11.	<i>Постанова Правління НБУ “Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України” [22]</i>	Ототожнює деривативи з похідними фінансовими інструментами

Дану таблицю можна доповнювати й іншими нормативно-правовими актами, проте не вважаємо за доцільне це робити, оскільки інші нормативні акти не є узгодженими і дублюють твердження вищенаведених.

Таким чином, згідно з Директивами ЄС, “дериватив” – це синонім поняття “похідний фінансовий інструмент”, проте у вітчизняній практиці “дериватив” асоціюється з похідними цінними паперами та похідними

фінансовими інструментами. На нашу думку, “дериватив”, який з англійської мови означає це пов’язано із перекладом самого слова “похідний”(табл. 2).

Таблиця 2. Переклад слова “дериватив”

№ з/п	Словник	Визначення
1.	<i>Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам [15]</i>	Derivative – похідний інструмент, синонім строкового інструменту. До деривативів відносяться форварди, ф’ючерси, опціони, свопи та їх комбінації (с. 135).
2.	<i>Англо-український словник [2]</i>	Derivative – похідне, вторинне (с. 283)
3.	<i>Англо-русский толковый словарь. Банковское дело [1]</i>	Derivative – похідний (про фінансовий інструмент) (с. 255)
4.	<i>Dictionary of international business terms [30]</i>	Derivatives – інструменти, які можуть бути пов’язані (віднесені) до специфічних фінансових інструментів чи індикаторів (с. 141)
5.	<i>Большой англо-русский финансово-экономический словарь [18]</i>	Derivative – похідне (с. 245)

Якщо виходити тільки з цієї вузької позиції, то дериватив справді можна розглядати з двох позицій: як похідний цінний папір та як похідний фінансовий інструмент. Проте якщо розглянути дериватив з ширшої позиції, тобто позиції за сутністю й механізмом здійснення угод, то дериватив правильно буде ототожнювати саме з похідним фінансовим інструментом і жодним чином з похідним цінним папером.

Ми цілком погоджуємося з висновком Консультаційно-експертної ради Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яка зазначає, що відповідно до міжнародної класифікації фінансових інструментів (CFI code), яка розроблена Міжнародною організацією по стандартизації (ISO) і є міжнародним стандартом класифікації (кодифікації) випусків цінних паперів та інших фінансових інструментів, Директив Ради ЄС – 89/298/ЕЕС, 93/22/ЕЕС, та більшості міжнародних норм (у тому числі і тих, до яких адаптує своє законодавство Україна), “деривативи” представляють собою фінансові інструменти, ціна яких залежить безпосередньо або опосередковано від ціни (чи її зміни) їх базового активу, та які засвідчують сторонам, що уклали угоду, зобов’язання/права на придбання/продаж базового активу, або проведення розрахунків грошовими коштами в обумовлений строк у

майбутньому за ціною і на умовах, визначених на поточний момент [27].

У свою чергу фінансовий інструмент – це будь-який контракт, що започатковує виникнення фінансового активу однієї сторони та фінансового зобов’язання чи інструментів у вигляді акцій іншої сторони. Таким чином, до фінансових інструментів відносять: основні фінансові інструменти, такі як дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість та акції або будь-які інші цінні папери, що підлягають обігу та надають право придбати данні цінні папери шляхом підписки чи обміну та деривативи [27].

Основними критеріями віднесення угод до складу похідних фінансових інструментів Н.В. Предмирська виділяє наступні:

– сторонами операції є комерційні організації;

– розрахунки по операції здійснюються сторонами після закінчення певного терміну або відповідно до правил, встановлених біржею;

– грошові зобов’язання по операції виникають залежно від зміни цін на іноземну валюту, цінні папери і інше майно і майнові права, процентні ставки, кредитні ресурси, індекси цін або процентних ставок. [25, с. 115].

Таким чином, до деривативів вважаємо за доцільне відносити опціони, ф’ючерси, форварди, свопи, вартість яких є похідною від основного фінансового інструмента, або ставки чи індексу ціни іншого основного інструмента.

Ми погоджуємося з Н.І. Машиною, що основними особливостями похідних цінних паперів є наступні:

– їх ціна базується на ціні біржового активу, який є їх основою і в якості якого можуть виступати інші цінні папери;

– зовнішня форма обігу похідних цінних паперів аналогічна обігу основних цінних паперів;

– обмежений часовий простір існування (звичайно від кількох хвилин до кількох місяців) у порівнянні з періодом життя біржового активу (акції – безстрокові, облігації – роки і десятиліття);

– їх купівля-продаж дозволяє мати прибуток при мінімальних інвестиціях у порівнянні з іншими цінними паперами, оскільки інвестор оплачує не всю вартість активу, а тільки гарантійний (маржовий) внесок [14, с. 408].

Отже, відповідно до перерахованих ознак, до цінних паперів, що мають ознаки деривативів у вузькому розумінні, які власне і можуть розглядатися як похідні цінні папери, відносяться: цінні папери, що можуть бути конвертовані та обмінювані цінні папери (цінний папір, який гарантує його власнику можливість обміняти його на цінний папір інших компаній). Тому зовсім неправильним з жодної позиції вважаємо віднесення складових похідних фінансових інструментів (ф'ючерсів, форвардів, опціонів, свопів) до складу похідних цінних паперів, як це роблять деякі вітчизняні нормативно-правові акти.

Згідно з п. 5 П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” [17] фінансові інструменти поділяються для потреб бухгалтерського обліку на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу та похідні фінансові інструменти. Фінансові активи, відповідно до п. 6, у свою чергу, включають грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторську заборгованість не призначену для перепродажу, фінансові інвестиції, що утримують до погашення, інші фінансові активи. Фінансові зобов'язання включають, згідно з п. 7 П(С)БО 13, фінансові зобов'язання призначені для перепродажу та

інші фінансові зобов'язання. До інструментів власного капіталу, відповідно до п. 8, належать прості акції, частки та інші види власного капіталу. Таким чином, до інструментів власного капіталу входять цінні папери.

Відповідно до Постанови ВРУ “Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України” [20], цінні папери поділяються на такі групи:

– пайові цінні папери, за якими емітент не несе зобов'язання повернути кошти, інвестовані в його діяльність, але які засвідчують участь у статутному фонді, надають їх власникам право на участь в управлінні справами емітента і одержання частини прибутку у вигляді дивідендів та частини майна при ліквідації емітента;

– боргові цінні папери, за якими емітент несе зобов'язання повернути у визначений термін кошти, інвестовані в його діяльність, але які не надають їх власникам права на участь в управлінні справами емітента;

– похідні цінні папери, механізм обігу яких пов'язаний з пайовими, борговими цінними паперами, іншими фінансовими інструментами чи правами щодо них.

Проте науковці здебільшого наводять дещо іншу класифікацію з різних точок зору [12]. Цим, на нашу думку, пояснюється різноманіття підходів до трактування поняття “деривативи”, “похідні фінансові інструменти”, “похідні цінні папери” серед дослідників. Також на неоднозначність трактування даних понять впливає і відсутність єдиного погляду щодо класифікації самого фінансового ринку, а, саме, щодо місця фінансових інструментів і цінних паперів у його складі.

Вважаємо, що для потреб бухгалтерського обліку та для законодавчого розмежування понять “похідні цінні папери” та “похідні фінансові інструменти” слід застосовувати класифікацію, елементи якої розроблені у різних нормативно-законодавчих актах, що ілюструє

рис. 1.

Таким чином, вважаємо, що до деривативів слід відносити похідні фінансові інструменти, а похідні цінні папери слід вважати окремою групою.

Визначившись з поняттям “дериватив”, перейдемо до розгляду законодавчої бази, що регулює бухгалтерський облік деривативів.

Найголовнішим нормативним актом, що регулює бухгалтерський облік похідних фінансових інструментів в Україні є, передусім, Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 13 “Фінансові інструменти”, згідно якого похідний фінансовий інструмент – фінансовий інструмент:

– розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому;

– вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними;

– який не потребує початкових інвестицій [17, п. 4].

Дещо схожим є трактування похідного фінансового інструменту за системою US GAAP – SFAS 133 (Statements of Financial Accounting Standards), який визначає похідний фінансовий інструмент як фінансовий контракт, вартість якого є похідною по відношенню до іншого фінансового показника. Відповідно до визначення стандарту, похідним фінансовим інструментом може називатися інструмент, який:

– одночасно має один або більш параметрів в підставі, зміна яких визначає вартість контракту;

– за інших рівних умов вимагає менших початкових вкладень, ніж вкладення в актив в його підставі;

– має на увазі повне врегулювання вимог по інструменту за допомогою оплати обумовленої контрактом суми або врегулювання за допомогою інших дій, включаючи поставку фінансового активу з вартістю, що покриває вимоги за контрактом.

Відповідно до SFAS 133 до похідних фінансових інструментів не відносять контракти, що мають на увазі обмін товарами нефінансового характеру або такі, що передбачають можливість поставки нефінансового активу в погашення вимог за контрактом [25, с. 111]. Таким чином, на відміну від вітчизняного законодавства, не є похідними фінансовими інструментами товарні деривативи.

Відповідно до Міжнародного стандарту фінансової звітності (IAS) № 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” похідний фінансовий інструмент – будь-який контракт, який призводить до фінансового активу одного підприємства та фінансового зобов’язання іншого підприємства і при цьому забезпечує виконання таких умов:

– вартість контракту є змінною у відповідь на зміни ставки відсотка, ціни, валютного курсу, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи кредитного індексу або подібної змінної;

– контракт не вимагає початкових чистих інвестицій або незначних чистих інвестицій щодо інших типів контрактів, які мають подібну реакцію на зміни ринкових умов;

– контракт погашається на майбутню дату [16].

Узагальнимо підходи до трактування деривативу за П(С)БО, МСФЗ та GAAP у таблиці 2.

Таблиця 2. Узагальнення підходів до трактування деривативу за П(С)БО, МСФЗ, GAAP

Ознака	Підхід за		
	П(С)БО 13	МСФЗ 39	SFAS 133
Вид документу	фінансовий інструмент	будь-який контракт	фінансовий контракт
I	2	3	4
Спосіб визначення ціни	вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними	вартість контракту є змінною у відповідь на зміни ставки відсотка, ціни, валютного курсу, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи кредитного індексу або подібної змінної	вартість якого є похідною по відношенню до іншого фінансового показника; одночасно має один або більш параметрів в підставі, зміна яких визначає вартість контракту

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Розмір інвестицій	який не потребує початкових інвестицій	контракт не вимагає початкових чистих інвестицій або незначних чистих інвестицій щодо інших типів контрактів, які мають подібну реакцію на зміни ринкових умов	за інших рівних умов вимагає менших початкових вкладень, ніж вкладення в актив в його підставі
Юридичний аспект	–	призводить до фінансового активу одного підприємства та фінансового зобов'язання іншого підприємства	має на увазі повне врегулювання вимог по інструменту за допомогою оплати обумовленої контрактом суми або врегулювання за допомогою інших дій, включаючи поставку фінансового активу з вартістю, що покриває вимоги за контрактом
Визначення періоду розрахунків	розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому	контракт погашається на майбутню дату	–

Як видно з таблиці, найповніше визначення деривативу надає МСБО (IAS) 39. Проте, на нашу думку, дане визначення є занадто громіздким, тому ми вважаємо, що дериватив (похідний фінансовий інструмент) – це стандартний документ, вартість якого залежить від вартості предмета угоди та який засвідчує право та (або) зобов'язання продати чи придбати предмет угоди в майбутньому на визначених раніше умовах [12, с. 261].

В Україні окрім П(С)БО 13 безпосередньо бухгалтерський облік деривативів жоден нормативно-правовий акт не регулює. Даний факт не сприяє здійсненню угод з деривативами, оскільки вказане П(С)БО також не є вичерпним та досконалим для обліку деривативів. Зважаючи на недосконалість законодавчої бази, вважаємо за доцільне прийняти Закон України “Про деривативи”, у якому повинно:

1) бути наявне чітке визначення термінів та трактування сутності деривативів на основі запропонованого нами підходу за економічним змістом та класифікацію за базовими активами;

2) відображатися усі моменти здійснення угод з похідними фінансовими інструментами як на біржі, так і поза нею;

3) чітко і ясно закріплюватися права та обов'язки сторін, зокрема порядок визначення штрафних санкцій, у тому числі й у випадку ліквідації одного зі сторін угоди;

4) бути врегульовано порядок досудового врегулювання спорів;

5) бути закріплене право на судовий захист сторін при здійсненні операцій з використанням деривативів.

Останній аспект є дуже важливим, оскільки строкові угоди, що передбачають тільки грошові розрахунки між сторонами (тобто, без поставки базового активу), згідно з вітчизняним законодавством не підлягають судовому захисту, оскільки розцінюються як ігрова угода або парі.

Дослідник Н.В. Предмирська зазначає, що діючі в даний час у нашій країні законодавчі акти не містять дефініції операцій “парі” та “ігор”, хоча договірна природа відповідних дій не заперечується. У правовій теорії “грою” визнається зобов'язання, через яке організатор повинен видати винагороду особі, що виграла, причому перемога в грі залежить від випадку, здібностей і, можливо, інших якостей учасника. Властивістю гри є те, що її учасники можуть впливати на результат. Розрахункові операції між учасниками, що не

припускають поставки базисного активу, по всіх своїх ознаках відповідають операціям типу “парі”. “Парі” є зобов’язанням. Його учасники виказують протилежні позиції з приводу існування певної обставини, яка або вже наступила, але не відома учасникам, або може наступити незалежно від волевиявлення сторін [25, с. 115].

На думку К.В. Іванової, у разі гри основною метою договору повинно бути або дозвіл значущої суперечки (парі), або розвага, або отримання виграшу, істотним чином залежного від невизначеного чинника (гра). При цьому в якості правового підґрунтя необов’язковості таких угод називаються, “невідомість результату операції”, а також “відсутність етичної або серйозної економічної мети”. Вимоги по дериватах відрізняються від вимог за договорами гри тим, що їх вартість може бути оцінена у будь-який момент часу. Вже у момент укладення договору вони володіють ринковою вартістю, яка якщо і не може бути встановлена емпіричним шляхом, то, як мінімум, розраховується теоретично. Ця ринкова вартість у будь-який момент часу може бути одержана на терміновому, або, принаймні, на наявному ринку. У разі деривативів, на відміну від гри, має місце не надання стохастично обумовленого виконання, раніше обіцяного стороною договору, заради якого зобов’язуються сторони договору, деривативний договір укладається заради самого стохастично обумовленого зобов’язання іншої сторони здійснити платіж. Зустрічне надання може полягати в сплаті певної грошової суми (опціон) або в прийнятті на себе стохастично обумовленого зобов’язання (ф’ючерс, форвард, своп). Стохастично обумовлена платіжна вимога є у разі деривативного договору є чимось більшим, ніж просто юридико-технічним прийомом, що вимушено використовується сторонами договору. Воно саме утілює мету, до якої вони прагнуть, приймаючи зобов’язання [13, с. 37]. Таким чином, за

логікою К.В. Іванової, деривативи не відповідають умовам гри та парі, оскільки:

а) вартість деривативу може бути визначена у будь-який момент часу;

б) метою здійснення є отримання економічної вигоди, хеджування;

в) завідомо відоме зобов’язання сторін виплатити певну різницю.

Тому у новому законі пропонуємо зазначити, що деривативи, які не передбачають поставку базового активу, не належать до ігор або парі, чим закріпиться судовий захист сторін.

У Господарському Кодексі Російської Федерації закріплено судовий захист для тих угод з деривативами, що були здійснені виключно на біржі. Дана позиція є виправдною, оскільки дозволяє управляти попитом та пропозицією на ринку в певному напрямі, зменшити масштаби спекулятивних операцій, а також захистити в певній мірі інтереси суб’єктів від шахрайства. Останній момент є дуже важливим, оскільки за даними Державного комітету фінансового моніторингу України регулярне укладення підприємством строкових угод або використання інших похідних фінансових інструментів (деривативів), які не передбачають поставки базового активу, за операціями з одним або кількома контрагентами, результатом чого є постійний прибуток або постійні збитки цього підприємства протягом значного часу є характерною ознакою легалізації злочинно здобутих коштів [28]. Проте не завжди угоди можуть здійснюватися на біржі, зокрема форварди, свопи. Тому в новому законі потрібно передбачити судовий захист не лише тих угод, що здійснювалися на біржі, але й інших позабіржових угод. Проте, щоб обмежити фінансові махінації та “нездорову” спекуляцію з використанням деривативів, слід закріпити судовий захист лише для тих позабіржових угод, що здійснюються з поставкою базового активу.

Не менше уваги слід приділити і врегулюванню відносин з використанням деривативів при ліквідації одного з суб'єктів угоди. Тут проблема має дві сторони: зобов'язання перерахувати гроші, а також зобов'язання поставити товар. Якщо при ліквідації визнається будь-який момент (наприклад, зобов'язання перерахувати кошти однією стороною), то обов'язково повинен визнаватися й інший (наприклад, зобов'язання поставити товар іншою стороною).

Слід зазначити, що пояснення та трактування більшості інших аспектів містяться у різних нормативно-правових актах, деякі з яких є неузгоджені між собою. У новому законі потрібно конкретно висвітлити перераховані аспекти і узгодити їх, оскільки тематична роздрібненість не сприяє чіткому розумінню сутності здійснення операцій з деривативами, а лише переважує законодавчу базу й дає змогу шахраям здійснювати недобросовісні операції з деривативами. При цьому доцільно буде вдосконалити й низку законів з оподаткування операцій з деривативами.

Також при розробці нового закону потрібно враховувати міжнародний досвід. Так, як зазначає С.В. Банк, на міжнародному рівні ведуться роботи зі стандартизації контрактів для операцій з деривативами [3, с. 43] і деякі напрацювання в цій галузі у них вже наявні. Також за даними С.В. Банка, у липні 1993 р. була опублікована доповідь 30 провідних спеціалістів з фінансових операцій, в якій були сформульовані рекомендації банкам та іншим установам, що здійснюють операції з деривативами або які є їх кінцевими користувачами. На думку експертів, ці установи повинні допускати до ринку деривативів тільки професіоналів. До прийняття міжнародних стандартів, правил та процедур проведення операцій з деривативами, на національному рівні слід розробити і ввести у практику відповідні правила обліку і звітності, а також

формалізувати стандартні правила обліку операцій на фінансових ринках, щоб мати можливість використовувати їх в інформаційних системах, що здатні вимірювати, управляти та контролювати операції з деривативами з найбільшою гнучкістю та надійністю [3, с. 43]. Тому на основі узгодження та визначення усіх наведених аспектів у новому законі, вважаємо за необхідне внести доповнення і до П(С)БО 13 у частині обліку деривативів, оскільки законодавча невизначеність тягне за собою і невизначеність в методології обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, деривативи можна розглядати з вузької та широкої точки зору. З вузької точки зору деривативи можна ототожнювати з похідними фінансовими інструментами та похідними цінними паперами. У широкому розумінні за економічною сутністю та міжнародною практикою деривативами є лише похідні фінансові інструменти, а похідні цінні папери є окремим видом цінних паперів, який не належить до деривативів. Для потреб бухгалтерського обліку та законодавчого регулювання слід використовувати більш ширше розуміння деривативів та усунути невизначеність у трактуванні в усіх вітчизняних нормативно-правових актах.

Складовими деривативів є ф'ючерси, форварди, опціони та свопи. До похідних цінних паперів слід відносити конвертовані цінні папери та обмінювані цінні папери.

Вважаємо за необхідне прийняття Закону України "Про деривативи" та відповідно до нього внесення доповнень та уточнень до низки законодавчих актів, зокрема, стосовно оподаткування та до П(С)БО 13 в частині здійснення операцій з похідними цінними паперами.

Вважаємо безпідставним ототожнення у судовій практиці строкових угод (деривативів) з угодами "гри" та "парі". Це зовсім різні угоди, які мають різний механізм

та економічну сутність. Дану розбіжність потрібно затвердити законодавчо з метою створення судового захисту у позивачів.

Вищеназвані нововведення дозволять:

1) на законодавчому рівні визнати деривативи цивільно-правовими операціями;

2) незалежно від базисного активу, який лежить в їх основі, дати загальний для всіх деривативних договорів порядок правового регулювання;

3) позбавити судові органи можливості відмови в захисті порушеного права;

4) створити реальну можливість реалізації положень ряду нормативних актів, які закликають до залучення в господарський оборот форвардних, ф'ючерсних і цілого ряду інших деривативних контрактів.

Перспективним напрямом дослідження вбачається розробка Закону України "Про деривативи", на основі якого будуть вноситися доповнення до П(С)БО 13 щодо обліку похідних фінансових інструментів.

Список використаної літератури:

1. Англо-русский толковый словарь. Банковское дело. – М.: Экономическая школа, ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2005. – 736 с.

2. Англо-український словник: У 2 т. – Близько 120 000 слів / Склав М.І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т.1. – 752 с.

3. *Банк С.В.* Пути использования финансовых инструментов // Международный бухгалтерский учет. – 2005. – № 9 (81). – С. 40-47.

4. Директива 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про ринки фінансових інструментів, що вносить зміни в Директиви Ради 85/611/ЄЕС і 93/6/ЄЕС та Директиву 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви Ради 93/22/ЄЕС" від 21 квітня 2004 року.

5. Директива Ради 85/611/ЄЕС "Про узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, що стосуються інститутів спільного (колективного) інвестування в цінні папери, що підлягають обігу (ICI)" від 20 грудня 1985 року.

6. Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР.

7. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24 червня 2004 року № 1877-IV.

8. Закон України "Про іпотечні облигації" від 22 грудня 2005 року № 3273-IV.

9. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР.

10. Закон України "Про податок на додану вартість" від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР.

11. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23 лютого 2006 року № 3480-IV.

12. *Здреник В.С., Слобчинська А.І.* Сутність похідних фінансових інструментів та їх законодавче визначення // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2008. – № 1 (43). – С. 257-262.

13. *Іванова Е.В.* Правовая квалификация деривативов: Дис... канд. юрид. наук по направлению 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. – Москва, 2006 – 196 с.

14. *Машина Н.І.* Міжнародне страхування: Навчальний посібник. – К.: центр навчальної літератури, 2006. – 504 с.

15. *Миркин Я.М., Миркин В.Я.* Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам. Свыше 10 000 терминов. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 424 с.

16. МСФЗ (IAS) 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" від 01.01.2001.

17. П(С)БО 13 "Фінансові інструменти" від 30.11.2001 № 559.

18. *Пивовар А.Г.* Большой англо-русский финансово-экономический словарь. – 2-е изд., испр. / Под ред. В.И. Осипова. – М.: Издательство "Экзамен", 2003. – 960 с.

19. Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів № 632 від 19 квітня 1999 р.

20. Постанова ВРУ “Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України” від 22 вересня 1995 року № 342/95-ВР.

21. Постанова КМУ “Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України” від 21 грудня 2004 р. № 1707.

22. Постанова Правління НБУ “Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України” від 07.12.2004 № 598.

23. Правила випуску та обігу валютних деривативів № 216 від 07.07.97.

24. Правила випуску та обігу фондових деривативів № 13 від 24.06.97.

25. *Предмирська Н.В.* Правові та методологічні аспекти обліку товарних деривативів // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи. Частина II. Науково-учбово-методична робота з обліку та звітності в АПК: стан та перспективи. / За редакцією П.Т. Каблука, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука. – К.: Інститут аграрної економіки, 2003. – 196 с. – С. 110-116.

26. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку “Про впорядкування випуску та обігу деривативів” N 70 від 13.04.99

27. Рішення Державної комісія з цінних паперів та фондового ринку “Щодо роботи Консультаційно-експертної ради Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 2003 році” від 08.07.2004 № 313.

28. Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 роках № 249 від 27.12.2005.

29. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-І.

30. *Capela, John J.* Dictionary of international business terms / John J. Capela, Stephen W. Hartman. – 3rd ed. – 628 с.

ЗДРЕНИК Василь Степанович – здобувач кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– облік фінансових інструментів: теоретичний і практичний аспект

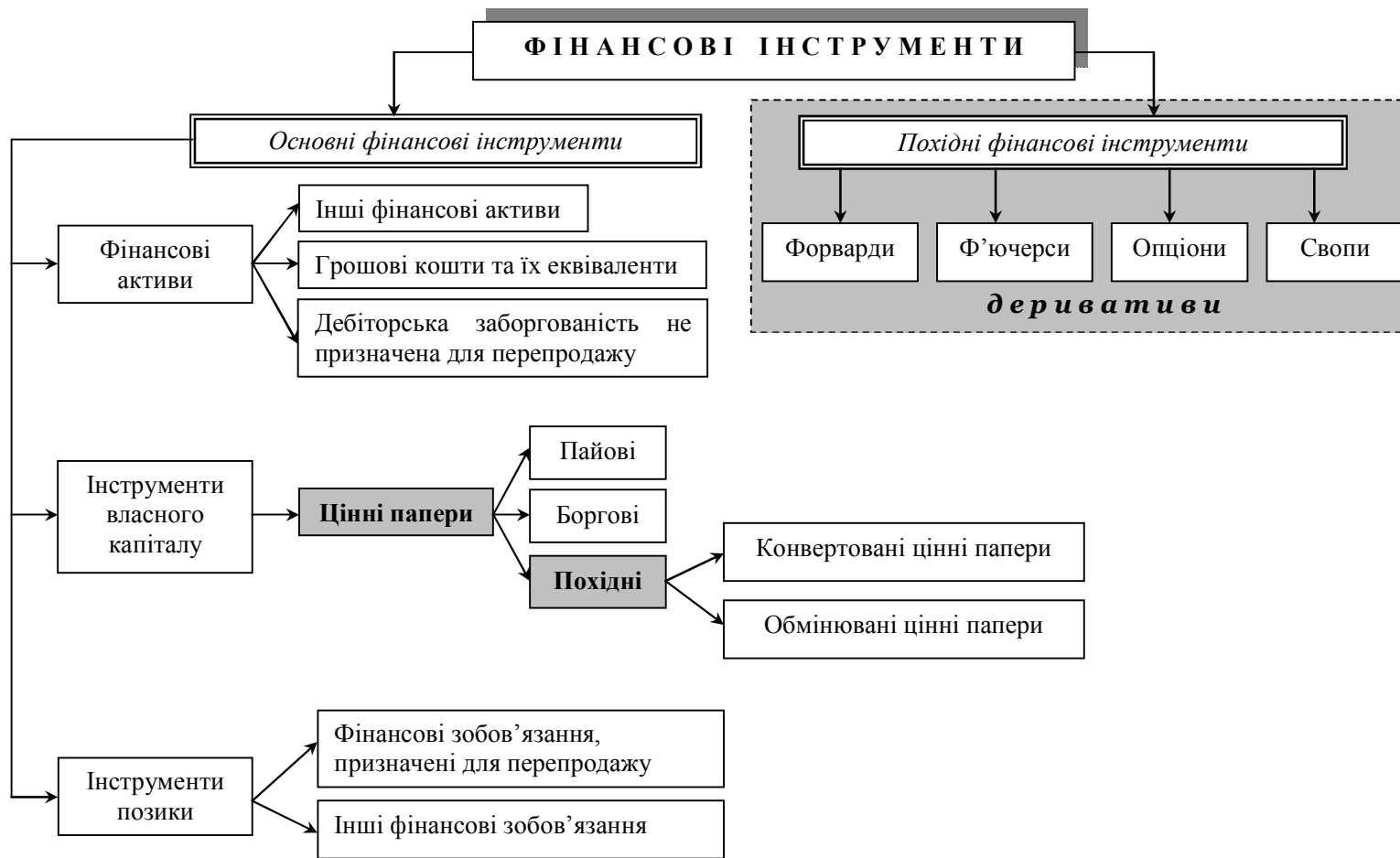

Рис. 1. Деривативи та похідні цінні папери як складові фінансових інструментів